

Araştırma Makalesi / Research Article

1929 Buhranı'nın Türkiye Üzerindeki İktisadi Etkileri ve Dış Basının Gözünden Türkiye'deki İktisadi Kriz¹

Economic Effects of the 1929 Depression on Turkey and the Economic Crisis in Turkey from the Perspective of the Foreign Press

Kader AKDAĞ SARI ²

ÖZ

1929 yılı sonbaharında ABD'deki New-York borsasının çöküşü, çoğu ülkede etkisini uzun süre gösterecek bir dünya buhranı başlattı. Türkiye ise 1930'lu yıllar boyunca liberal ekonomi politikalarından müdahaleci ve korumacı politikalara geçerek, 1929 buhranına karşı tedbirlerini artırmak zorunda kaldı. 1930 yılında Merkez Bankasının kuruluşu, yine aynı yıl Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu parasal istikrarın sağlanması adına atılan adımlardan birkaçıydı. Buhran sebebiyle ihraç ürünlerinde fiyatların hızla düşmesi, mali dengenin sağlanmasında güçlükler neden olurken, 1929 yılında yapılan ithalat, eşi benzeri görülmemiş bir dış ticaret açığını beraberinde getirdi. 1930'lu yıllarda almış olduğu bir dizi tedbir ve uygulamalar, Türkiye'yi dış basının ilgi odağı haline getirdi. Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi, artan dış ticaret açıkları, Türk lirasındaki değer kaybı, tasarruf politikaları ve tarım ürünlerindeki fiyatların hızla düşerek halkın giderek daha da yoksullaşması gibi konular, dönemin dış basınında ve devlete sunulan raporlarda belli başlı sorunlar olarak yer aldı.

Çalışmada 1929 Dünya Buhranının Türkiye'ye etkileri ve bu krizlere karşı almış olduğu tedbirlerin dış basındaki yankıları farklı ülkelerdeki gazeteler özelinde incelenmektedir. Çalışmada literatürün yanı sıra çoğunlukla Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı arşiv belgeleri kullanılmıştır. İncelenen belgeler ışığında, Avrupa ve ABD gazetelerinin, Türkiye'deki iktisadi gelişmeler hususunda olumsuz tutum içerisinde olduğu görülmüştür. Hariciye Vekaletinden Başbakanlığa iletilen bu yazılarda, yabancı sermaye desteği ya da borçlanma olmaksızın Türkiye'nin içinde bulunduğu krizden kurtulmasının mümkün olamayacağı belirtilmektedir. Irak, Mısır, Rusya gibi ülkelerin gazeteleri ise kendi imkânlarıyla kalkınma hedefindeki Türkiye'nin Batı tarafından engellendiği görüşündedir. Ayrıca bu gazetelere göre Türkiye Batı tahakkümünden kurtulmak çabasındadır ve politikaları örnek alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, Büyük Buhran, Dış Basın, Tasarruf Tedbirleri, Dış Ticaret Açığı.

1 Bu makale, 26 Ekim 2023 tarihinde "Yüzyıllık Cumhuriyet ve Türk Modernleşmesi" sempozyumunda sunulan "Büyük Buhran ve Dış Basının Gözünden Türkiye'nin Ekonomi Politikaları" adlı bildirisinin genişletilmiş halidir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, kader.sari@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6275-8277

ABSTRACT

In the fall of 1929, the collapse of the New York stock exchange in the United States triggered a world depression that would have a long-lasting impact on most countries. As a result of overproduction and the expansion of credit facilities, the Great Depression deeply shook belief in liberal economic thought. Turkey, which had been dealing with economic crises even before the onset of the world depression, had to increase its measures against the depression of 1929 by shifting from liberal economic policies to interventionist and protectionist policies throughout the 1930s. The establishment of the Central Bank in 1930 and the Law on the Protection of the Value of the Turkish Currency in the same year were some of the steps taken to ensure monetary stability. The rapid fall in the prices of export products due to the depression caused difficulties in achieving fiscal balance. At the same time, imports in 1929 led to an unprecedented foreign trade deficit. A series of measures and practices taken in the 1930s made Turkey the center of attention for the foreign press. The payment of debts left over from the Ottoman Empire, increasing foreign trade deficits, the depreciation of the Turkish lira, austerity policies, the rapid decline in the prices of agricultural products, and the increasing impoverishment of the population were the main problems in the foreign press of the period and in the reports submitted to the state.

The study examines the effects of the 1929 World Depression on Turkey and the echoes of the measures taken against these crises in the foreign press. In addition to the literature, mostly archival documents were used in the study. European and US newspapers had a negative attitude towards Turkey. These newspapers stated that it was not possible for Turkey to get out of the crisis without foreign capital support or borrowing. Newspapers from nations like Egypt and Iraq, however, had claimed that Turkey was being restricted by the West. Moreover, according to these newspapers, Turkey was trying to get rid of Western domination, and its policies should be taken as an example.

Keywords: Turkish Economy, Great Depression, Foreign Press, Savings Measures, Foreign Trade Deficit

1. Giriş

Aşırı üretim ve kredi olanaklarındaki genişlemelerin sonucu olarak 1929 yılı sonbaharında ABD’de başlayan büyük buhran, liberal iktisadi düşünceye olan inancı derinden sarstı (İstanbul Ticaret Odası, 2012, s. 81). Dünya sanayi üretiminin %30 dolaylarında azalmasına neden olan buhran, tahıl fiyatlarında yaklaşık %60 gerilemeye neden oldu (Kaymakçı, 2015, s. 164). 1929 yılında 142,5 milyara yaklaşan dünya ticareti, 1933 senesine geldiğinde 49,50 milyar liraya inmiş (BCA, 1936, s. 2), %30 dolaylarında gerileyen ticaret

hacmi, kıymet itibariyle de %70 azalmıştı (BCA, 1936, s. 11). Buhranın Türkiye’ye etkisinde ise benzeri bir durum söz konusudur. 1929 yılı itibariyle -aşırı ithalatın etkisiyle de- 411 milyon liraya yaklaşan dış ticaret 1933 yılına geldiğinde 171 milyon liraya gerilemişti. Buhranın başladığı 1929’dan 1932’ye kadar, Türkiye dış ticaret kıymetinden yaklaşık 2 misli bir kayıp yaşamıştır (BCA, 1936, s. 12).

Buhran, iktisadi kalkınma amacı güden yeni devletin politikalarını tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur. Kurtuluş Savaşının ardından tarımsal üretim artmış

olsa da zirai malların fiyatlarındaki hızlı düşüş, nüfusun %75'i tarımla geçinen ekonomiye ağır bir darbe indirmiştir. İthal mallarının belli başlı alıcıları ise nüfusun büyük kısmını oluşturan çiftçi kesimdir. Çiftçilerin birinci derecede satın aldıkları malların fiyatları artarken, ihraç ürün fiyatlarındaki düşüş, çiftçilerin satın alma gücünü azaltmıştır (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 87). Yetersiz kredi olanakları sebebiyle, üretim için gereken nakit ihtiyacı karşılanamamış, yüksek faizler altındaki borçluluk, tarım kesiminin üretim yapmasını güçleştirmiştir. Kısacası, değişen ticaret hadleriyle birlikte nüfusun çoğunluğunu oluşturan tarım üreticisi hızla yoksullaşmıştır (Kaymakçı, 2015, s. 163).

Yatırımlar ve iktisadi yapıdaki dönüşüm için gerekli kaynağın borçlanmadan yapılması gerektiğine duyulan inanç, bu dönemin en temel ikilemelerinden birini oluşturmuştur. Yabancıların Türkiye'deki siyasi-iktisadi imtiyazlarına son vermek ve Düyun-u Umumiye İdaresi aracılığıyla sürdürülen denetimi kırmak isteyen yeni devlet, Lozan görüşmelerinde emperyalistlerin, ayrıcalıkların korunması hususunda ısrarıyla karşılaşmış, yeni borçlanmaların ileride Türkiye'nin siyasi bağımsızlığı üstünde baskı aracı olabileceğini düşünmüştür. Dolayısıyla borçlanmaya yönelik geçmiş tecrübeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni dış borçlanmaları sınırlayıcı bir etkide bulunmuştur (Tezel, 2015, s. 246). Denk bütçe ve mali disiplinin egemen olduğu anlayış çerçevesinde başvurulmuş yöntem ise vergi oranlarının artırılması ve yeni vergiler konulmasıdır. Ağır vergiler altında satın alma gücünü yitiren üretici sınıfın yanı sıra, dış ticaret kontrolü çerçevesinde ithal mallarının kısıtlanmasıyla başlayan milli tasarruf politikaları Türkiye'deki iktisadi krizi derinleştirmiştir.

Tüm bu gelişmeleri tetikleyen bir diğer etken de gümrük oranlarında kontrolü sağlayan değişim beklentisidir. Bu durum, Lozan Antlaşmasının gümrüklerle ilgili kısıtlayıcı maddeleri son bulduğunda, uygulanması beklenen ticari kısıtlamalara karşı, aşırı ithalatı beraberinde getirmiştir. Spekülasyonlar ve yüksek ithalat, Türk lirasının kıymetini düşürerek, dış ticaret açığını derinleştirmiş, henüz 1929 Buhranı başlamadan evvel Türkiye ekonomisinin iktisadi krize girmesine neden olmuştur (Buğra, 2010, s. 147). Buhran sırasında ise Türkiye'nin ihraç malları fiyatları düşmüş, tarımda ticarete yönelik üretimi besleyen ve ödemeler dengesinde kısa dönemli açıkları kapayan ticari krediler kesilmiştir. Yaşanan döviz kriziyle birlikte Türk lirasının değer kaybetmesi sonucu, ithalatçıların borç yükü artmış ve iflaslar yaşanmıştır (Keyder, 2010, s. 123). Ayrıca Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi hususu da yeni devletin mali sıkıntılarını artırmış, dış basın için Türkiye'nin geçirdiği iktisadi krizin nasıl aşılabacağı merak konusu olmuştur. Bir yandan savaşlardan harap olmuş ve halkı yoksullaşmış, diğer yandan dünya buhranının etkileriyle karşı karşıya kalan devletin, iktisadi bağımsızlık meselesi Türkiye'yi ilgi odağı haline getirmiştir.

Ekonomik krizle henüz dünya buhranını başlamadan önce karşılaşan Türkiye, 1930'lu yıllar boyunca liberal ekonomi politikalarından müdahaleci ve korumacı politikalara geçerek, 1929 buhranına karşı tedbirlerini artırmak zorunda kalmıştır. Ticaret Sanayi Odaları, Ali İktisat Meclisi, Ekonomi Bakanlığı, İstatistik Umum Müdürlüğü gibi kurumlar aracılığıyla iktisadi kurumsallaşma yönünde önemli adımlar atılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 57). Alınan diğer önemli tedbirlerden biri ise şüphesiz temel ithalat mallarının ikili anlaşmalarla güvenceye alma yoluna gidilmesidir. 1929'un başlarında, hükümet koru-

macılığı takip ederek, dış ticareti ve döviz işlemlerini kontrol etmeye başlamıştır. 1930ların ikinci yarısına gelindiğinde artık ülke ticaretinin neredeyse %80'ininden fazlası takas ve karşılıklı kota sistemleriyle yürütülür hale gelmiştir (Pamuk, 2011, s. 287). Yine bu dönemde, yüksek ithalatın yarattığı açığın giderilmesine yönelik yerli ürünlerin kullanılması için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 92). Parasal istikrar açısından 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının kurulması (Keyder, 2010, s. 125), yine aynı yıl Türk lirasındaki değer kaybının önlenmesi için Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun, hükümetin krizle mücadelede aldığı diğer önemli tedbirler arasındadır (Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında, 1930).

Çalışmada 1929 Dünya Buhranının Türkiye'ye etkileri ve hükümetin krize dair almış olduğu tedbirlerin dış basındaki yankıları incelenmektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; Türk lirasında yaşanan değer kaybı sonrasında artan döviz ihtiyacı ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi meselesi ele alınmaktadır. Yurtiçi basında başlayan tartışmalar yurtdışı basına etki etmiş, borçlar meselesi uzun bir süre gündemden düşmemiştir. İkinci bölüm; Türkiye'nin artan dış ticaret açıklarıyla mücadelesini ve tasarruf tedbirlerini içermektedir. Avrupa basınının gözünden uygulanan tasarruf tedbirlerinin ve sanayileşme politikalarının, "Bolşevizm" etkisi olarak yorumlanması bahse değerdir. Son bölümde ise, Türkiye'nin iktisadi krizden kurtulma çabalarının, dış basında iktisadi bağımsızlık meselesi olarak ele alınmasına yer verilmektedir. Büyük oranda arşiv kaynaklarına dayanan çalışmada yapılan alıntılarda, sadeleştirme yapılmamasına, kaynaklardaki ifadelerin korunmasına özellikle dikkat edilmiştir.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı arşiv belgelerinin yanı sıra literatür ve süreli yayınlardan faydalanılmıştır.

2. Türk Lirasındaki Değer Kaybı ve Eski Borçların Tanzimi Meselesi

Buhranın kamuoyuna ilk yansımaları, Türk lirasının kıymetindeki hızlı düşüştü. Mayıs 1929 itibariyle başlayan Türk lirasının İngiliz lirasına göre değer kaybı yaklaşık %5 oranındaydı. Büyük buhran 24 Ekim 1929 tarihine rastlamakla birlikte Türk kamuoyunda panik havası kasım ayı içerisinde oluşmuş, hükümet aralık ayında piyasaya müdahale etme gereği duymuştur. Para değerindeki düşüşün asıl sebebinin buhrandan kaynaklandığı bir süre anlaşılammış, Türk lirasındaki değer kaybı ithalattaki spekülasyon hareketleri olarak görülmüştür (Tekeli ve İlkin, 2009, ss. 80-81).

1929 yılı gümrük tarifesinde beklenen artış sebebiyle çoğu tüccarın beklenenden fazla mal stoklamaları, ithalatın öngörülemeyen şekilde artmasına sebep olmuştur. 1929 yılının iktisadi gelişmeleri hakkında yayınlanan raporda, Ali İktisat Meclisi, gümrük tarifesi öncesinde "birçok eşyanın ne derecede bir gümrük resmine tabi tutulacağı fevkalade mahrem bir şekilde gizlendiği için pek çok tüccarlar ilerde istifade etmek kaygusuyla levazım ve elbise ile saire nevinden eşyayı lüzumundan pek fazla miktarda siparişe 1 teşrinievvelden itibaren ele geçmesi için" (BCA, 1933) çalıştıklarını belirtmektedir. Oysa ihracat aynı oranda artıramadığı için yabancı para girişi beklenenden az gerçekleşmiş, Türk lirası hızla değer kaybetmiştir (BCA, 1933, s. 6). Spekülasyon ithalatın yarattığı dış ticaret açıkları, buhranın etkileriyle birleştiğinde, yabancı paraya olan ihtiyacı artırmış, hükümetin karşısına bir para krizini çıkarmıştır (Tezel, 2015, s. 202).

1928 yılında üzerinde anlaşılmaya varılan¹ Osmanlı borçlarının ilk taksit ödemesinin yine 1929 yılı itibariyle gerçekleşmesi yaşanan döviz krizini tartışmaya açmıştır. 1929 yılı itibariyle ödenmeye başlayacak borç taksitlerinin kambiyo istikrarını sarsmaya başlayacağı muhakkaktır. 1929 yılı ihracat gelirlerinin %10'u ve genel bütçe gelirlerinin %8'ine denk düşen ilk taksit ödemesi, hükümeti oldukça zorlamıştır. Türk lirasının hızla değer kaybetmesiyle oluşan panik ve ödemeler dengesi açığının büyümesi, hükümetin diğer taksitleri ödemeyeceğini anlamasına sebep olmuştur (Tezel, 2015, s. 247). Mali istikrar sağlanması adına hükümet tedbirleri artırırken, yurtiçi basında ise Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden kalan borçları ödemeyeceğine dair haberler çıkmaya başlamıştır. Yurtiçi basında bir yandan moratoryum gibi bir zaruret olmadığının ifade edilirken, diğer yandan gerektiği takdirde hükümetin böyle bir karara müracaat etmekte tereddüt göstermeyeceği vurgulanmaya başlamıştır (H. Nebizade, 1930; Halk Dostu, 1930a; Milliyet, 1930b, s. 1; Yunus Nadi, 1930a, 1930b).

Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar meselesine dair tartışmalarda Halk Dostu gazetesinin üslubu bahse değerdir (Halk Dostu, 1930b, ss. 1-2). 1930lu yıllarda Nebizade Hamdi tarafından çıkarılan gazetede, Mahmut Esat [Bozkurt] çeşitli konularda yazılar kaleme almış (Gödekli, 2017, s. 551), 1930 yılı itibariyle yazılarında Osmanlı'dan kalan borç meselesini şiddetle eleştirmiştir. Bu eleştirilerden biri

1 Osmanlı dış borçlarının % 67'sini Türkiye'nin ödemesi 1925 yılında kararlaştırılmış, Türkiye'nin payına düşen 107,5 milyon altın Osmanlı lirası tutarındaki borcun ödenmesi için Düyun-u Umumiye İdaresiyle yapılan sözleşme 1928 yılında mecliste onaylanmıştır (Tezel, 2015, s. 247). Anlaşmaya göre Türk hükümeti, ilk 7 yılda 2 milyon altın lira ödenecek, 1936 yılından sonra artan taksitlerin ödemesi 1953 yılında tamamlanacaktır (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 140).

de 3 Aralık 1930 tarihli “*Osmanlı borçlarını vermeyeceğiz!*” başlıklı yazıdır. İlgili yazıda, Türkiye'yi tehdit eden dış basına karşı şu uyarılarda bulunmaktadır;

... Utanmaz bir ısrar ile boğazımıza sarılarak ciğerlerimizi koparmak, kos koca bir camiyi aç ve yoksul bırakmak ve koca bir milleti kendilerine haraçgüzar yapmak kararının tatbiki kalkışan Paris ve Londra bazirgânlarına kat'i cevabımızı tebliğe mecburuz. ... Türk çiftçisinin Türk işçisinin, Türk milletinin sırtından ve midyesinden tasarruf edeceğimiz üç beş kuruşu garpli efendilere vermeyeceğiz... (Halk Dostu, 1930c, s. 1).

Yazıya göre ilgili borçlar Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmiş olup yeni devlet, borcu kabul etmemelidir. Borçlar ödenmediği takdirde buhran azalacak, işler çoğalacak ve para bollaşacağı için vergiler azalacaktır (Halk Dostu, 1930c, s. 1).

“*Osmanlı Borçları*” başlıklı yazısında Trabzon mebusu H. Nebizade de “Sui niyet çok âşikârdır. Vaziyetimiz de meydandadır. Bu kadar borcu ödemeye Türk milletinin tahammülü” yoktur diyerek yapılan anlaşmanın feshedilmesi, teminat olarak bankaya yatırılan 6 milyon liranın da geri alınması gerektiğini belirtmiştir (H. Nebizade, 1930, s. 1). Yine aynı gazetede Hüseyin Avni de “Fransız bangerlerinin fikirlerini yazan Enferyasyon karileri Galata sarrafları, bazirgânlar nafile ümit içinde kalmaları, Osmanlı saraylarından, Türkiye'ye miras kalan, 124 milyon altını, buhran içinde geçen 930 senesinde veremeyeceğiz! Çünkü Türkiye'de, söz, geniş halk kitlelerindedir” (Hüseyin Avni, 1930, s. 2) diyerek Osmanlı borçlarının ödenmeyeceğini dile getirmektedir. Hatta gazete, moratoryumun gerekli olup olmadığı konusunda anket açarak her türden meslek sahiplerinin görüşlerini sütunlarına taşımıştır (Halk Dostu, 1930b, s. 1, 1930d, ss. 1-2). Bir yandan dış basında çı-

kan haberleri eleştiren gazete, Türkiye'nin buhran içerisinde fedakârlıklarda bulunarak Osmanlıdan kalan borçları ödeyecek kudrette olduğunu söylemekten de geri durmamıştır. Fransa'da yayınlanan Tempes gazetesinin Türkiye'nin kendi kredisini "kendi eli ile baltalamakta olduğu"na dair haberine eleştiride bulunarak, krediyi baltalamak isteyenlerin Türk hükûmeti değil alacaklılar olduğunu belirtmiştir (Halk Dostu, 1930a, s. 4).

Yurtiçinde borçlar meselesiyle başlatılan tartışma, yurtdışı basınında endişeye sebep olmuştur. Times gazetesi yazarı Borsen Korye, "*Türkiye ne vakit tediyatı durdurabilir*" başlıklı yazısında Türk parasının son 5 yıl içerisinde kıymetini yitirerek büyük bir dalgalanma yaşadığını belirtmektedir. Özellikle 1929 yılı sonlarına doğru yaşanan şiddetli değer kaybı, piyasayı ve alacaklıları endişelendirmiştir. Çıkan haberler üzerine Düyunu Umumiye Meclisi, hükûmetten konuya ilişkin resmi bir açıklama talep ederken (Milliyet, 1930b, s. 2), hükûmet, çıkan haberleri tektzip etmiş ancak borçların ödenmeyeceğine dair yayınlar devam etmiştir. Bunun üzerine Düyunu Umumiye İdare Reisliği, meclisten konu hakkında açıklama beklediğine dair bir telgraf çekmiştir. Saraçoğlu Şükrü Bey ilgili telgrafta cevaben haberlerin asılsız olduğunu ifade etmiş aynı zamanda görüşmelere açık olduklarını belirtmiştir;

Cumhuriyet hükûmeti bu seneye ait taahhütlerini tamamen ifa etmiş olduğundan mevzu bahis haberin ameli hiçbir kıymeti yoktur. ... Bu halin gelecek vade ile daha ziyade vahamet kesp etmesi mümkün olduğundan, telgrafta vaki olan müracaatınız vesilesile, inikâsat-ı memleketin ve hâmillerin menfaatlerini ziyadesiyle haleldar edebilecek bir buhrana mani olmak üzere Meclis tarafından Hükûmete hususî bir sureti hal telkini derpiş edilmesi muvafık olacağını şimdiden beyan ederim (Hakimi-

yet-i Milliye, 1930, s. 1; Vakit, 1930, s. 2).

Tartışmalar sonrasında Düyunu Umumiye temsilcileri Ankara'ya gelmiş, Türkiye'nin mali durumu hakkında ünlü Fransız iktisatçı Profesör Charles Rist'e inceleme yaptırılması üzerinde karar kılınmıştır. Prof. Rist 1 Haziran 1930 tarihinde Ankara'ya gelerek incelemelerine başlamıştır. Bu sayede hükûmet, inceleme sonuçlanıncaya kadar borç yükünün yalnızca üçte birini vermekle yetinecektir. (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 141)"publisher": "Bilge Kültür Sanat", "publisher-place": "İstanbul", "title": "1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları", "author": [{"family": "Tekeli", "given": "İlhan"}], {"family": "İlkin", "given": "Selim"}], "issued": {"date-parts": ["2009"]}], "locator": "141", "label": "page"}], "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json". Duyunu Umumiye İdaresi Rist'in hazırladığı rapora istinaden, Türkiye'nin borçları ödeyebileceği kanısına vardysa da (Yunus Nadi, 1930a, s. 1) Türk hükûmetinin tavrı sonucu Nisan 1931'de tekrar başlayan görüşmeler, 14 Aralık 1932'de sonuçlanmıştır. Böylelikle, hem borç miktarı azaltılmış hem de devlet, iktisadi kriz ortamında yaklaşık 4 yıl gibi bir süre borç ödemekten büyük oranda kurtulmuştur (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 145). Tekeli ve İlkin'e (2009) göre önce basında "hükûmet çevrelerinden sızan haberlere dayalı" olarak, Avrupa kamuoyunu hazırlamak maksatlı, dış borçların ödenmesinde güçlükler olduğu ve bu duruma çözüm bulmak gerektiği yönünde haberler çıkmaya başlamıştır. Yazarlara göre bu durumun sebebi, Türk hükûmetinin borç ödeme konusunda zaman kazanma isteğidir (s. 141).

Bern'de çıkan Der Bund gazetesi 2 Nisan 1930 tarihli yazısında İngiliz ve Fransız alacaklıların temsilcilerinin moratoryum tedbiri sebebiyle Türk hükûmetiyle gö-

rüşmelerini aktarmaktadır. Gazeteye göre Türk basını da devletin iflasından ve moratoryum ilan edileceğinden bahsetmektedir (BCA, 1930a). Vossische Zeitung gazetesinde “*Kemal’in En Müşkül Mücadelesi*” başlıklı yazısında Dr. Wilhelm Feldman, Düyun-u Umumiye vekillerinin Ankara’daki müzakerelerinden bahsederken Türk hükûmetinin önceliğinin Türk lirasındaki değer kaybını gidermeye yönelik olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti’nden kalan borçların müzakere edilemediği taktirde moratoryum tehlikesini doğurduğunu aktaran Feldman’a göre “Hükûmet büyük millet meclisinden üç sene için diktatörce salâhiyet kâmile almış ve derhâl, resmen tasdik edilmiş kurs üzerine lirayı muhafaza emelile pek şiddetli talimatnamelerle faaliyete geçmiştir” (BCA, 1930b). Ayrıca Feldman, Türkiye’nin almış olduğu sıkı tedbirlerin, yabancıların Türkiye’yi protesto etmesine sebep olacağını dile getirmektedir (BCA, 1930b). Parasal istikrarın sağlanamadığı bir devlete yabancı sermaye çekmek oldukça güçtür. Ayrıca Osmanlı borçları meselesi devletin taksit zamanlarında döviz ihtiyacını artırdığından Türk lirasındaki değer kaybı da artma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yabancı basının bu endişelerine karşı Siirt Mebusu Mahmut Bey [Soydan] Milliyet’teki yazısında “...Eğer giriştiğimiz mücadelede hükûmet gibi bütün vatandaşlar da kendilerine düşen vazifeleri yapar ve hariçten hainane bir maksatla müşkülât görmezsek bedbin olmağa asla mahal yoktur” açıklamasında bulunmaktadır (Milliyet, 1930a, s. 1).

Devletin mali durumu hakkında dönemin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa da bir yazı kaleme alarak Türkiye hakkında Osmanlı borçları meselesinde çıkan şayiaların sorumlusunun Osmanlı Bankası olduğunu ifade etmektedir. “Bu şayia vakitsiz bile olsa bir gün bunun hudus edeceği

[ortaya çıkacağı] muhakkak idi” demekte, 4 milyon İngiliz liralık bir borcun lazım ve yeterli olduğunu belirtmektedir. İnhisarlar aracılığıyla Avrupalı devletlerden eğer mümkün değil ise Amerika ya da Almanya ile anlaşılması gerektiğini ifade eden Kemalettin Sami Paşa’ya göre hükûmetin iktisadi tedbirleri yetersizdir (BCA, 1930c).

9 Aralık 1930 tarihinde “*Osmanlı borçları*” başlıklı makalesinde Yunus Nadi, Türkiye’nin borçları ödeyecek kuvvette bulunmadığı haberlerini eleştirmektedir. Yunus Nadi’ye göre harap ve türap memleketin imar ve ihyası da zorunludur. Borçlar meselesine verilecek önem, memleketin imarı meselesini geri planda bırakmak anlamına gelmektedir. Bu sebeple borçlar meselesinin tekrar ele alınması gerekmektedir (Yunus Nadi, 1930b, s. 1). Her ne kadar borçlar konusunda 13 Haziran 1928 tarihli anlaşmanın geçerli olduğu belirtilmiş olsa da ülkedeki iktisadi kriz ortamında bu meselenin yeniden ele alınması gerektiğini dile getirmektedir:

Geçen sene bittabi eski borçları da mevzuu bahsettiren büyük bir buhran tahaddüs ettiği zaman bu borçları veremeyeceğiz diyen kat’i bir ifade ile işin içinden çıkmadık. Alacaklarımıza gelin de vaziyeti beraber mütelea edelim dedik. ...Onların gösterdikleri arzuya binaen vaziyetin bir mütehasısa tetkik ettirilmesine muvafakat ettik. Maliyat ve iktisadiyatımızı tetkik eden mütehasıss onların arzu ettiği zattır, yani M. Rist’tir (Yunus Nadi, 1930b, s. 1).

Vakit’te “*Yolumuzu şaşırılmayalım*” başlıklı bir yazı kaleme alan Mehmet Asım ise dış basında çıkan haberlere karşı Türk matbuatını uyarmaktadır. Hükûmetin her türlü dahili ve harici taahhütlerinin tamamen vaktinde ödeyebilecek kuvvet ve kabiliyette olduğunu dile getiren Mehmet Asım dış basına karşı temkinle yaklaşılması fikrinde yanadır:

...Millî mücadelede Türkiye'yi mahvedemeyen bazı memleketler mevcut mali ve iktisadi müşkülattan istifade etmek çarelerini düşünmeye başlamışlardır. Bunların ilk hedefleri hiç şüphesiz memlekette kuvvetli hükümet otoritesini kuvvetli propaganda vasıtaları ile yıkmaktadır. Sonra bulandıracak su içinde balık avlamaya çalışmaktır (Mehmet Asım, 1930, s. 4).

Akşam gazetesi de “*İktisadi vaziyetimiz*” başlıklı yazıda dış basında Türkiye'nin moratoryum ilan edeceğine dair çıkan haberleri eleştirmektedir. Haberlerin, Türkiye'nin mali, iktisadi, ticari alaka ve münasebeti olan memleketleri telaşa düşürdüğü ve “bütün cihanı velveleye” verdiği aktarılmaktadır (Akşam, 1930, s. 5).

Türkiye'nin iktisadi vaziyeti üzerine Times gazetesinde 13 Mart 1930 tarihli “*Osmanlı borcu*” başlıklı yazısında da bu endişenin izleri görülmektedir. Türk mali politikasındaki sorunlar, alacaklıları yakından ilgilendirmektedir. Gazeteye göre alacaklıların “büyük fedakarlıklarda bulunarak” 1928 yılında yapmış olduğu anlaşmayla ilgili çıkan moratoryum haberlerine Türk hükümeti kaçamak yanıtlar vermektedir. Türkiye'de son dönemde bu konuda fikir ayrılıkları bulunduğu, moratoryum ilan edilmesine dair fikirlerin yayıldığı ifade edilmektedir. Türk hükümetinin mali kontrole muhalefet ettiği, yurtdışından gelen mali yardım tekliflerinin ise kabul edilmediğini aktarılmaktadır. Gazeteye göre Türkiye kendi kaynaklarıyla ayakta durmaya çalışmakta ve devlet her yıl daha da fakirleşmektedir (BCA, 1930d).

3. Tasarruf Tedbirleri ve Yerli Üretim Artırılması

Buhran, yeni devletin ekonomi politikasında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bir yandan Türk lirasındaki değer kaybının önlenerek dış ticaret dengesini

sağlamaya yönelik adımlar atılırken diğer taraftan ekonomide kurumsallaşma çabaları hız kazanmıştır. Buhranın derinleştiği kriz ortamında atılan adımlardan biri de Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin kurulmasıdır. Cemiyet, somut bir ekonomik kararı uygulamaktan çok halkı etkilemeye dönük sosyal bir hareket niteliği olarak başlatılmıştır. İstanbul ve İzmir başta olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde şubeler açılmış, kuruluşunu izleyen aylarda şube sayısı 273'e kadar çıkmıştır. Bu durum yetkililerin konu üzerinde hassasiyetle durduğunu göstermesi açısından önemlidir (Duman, 1992, s. 136). Ana amacını halkı israfla mücadeleyle, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak olarak belirten cemiyetin yaklaşımı, yerli mallarının üretimini ve kullanımını konu edinmektedir (Duman, 1992, s. 131; Tekeli ve İlkin, 2009, ss. 92-93). Hatta bu amaçla yerli mallarını sergileyen mağazalar için “vitrin müsabakaları” dahi düzenlenmiştir (Halk Dostu, 1930e, s. 4; Köylü, 1930, s. 3).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kuruluş amacına yönelik, ülkede millî ekonominin oluşturulması ve tasarruf bilincinin yaygınlaşması konusunda önemli faaliyetlerde bulunulduğu görülmektedir. Cemiyetin önemle üzerinde durduğu konulardan biri de kadınların tasarruf konusunda faaliyetleridir. Yeni devletin, tasarruf ve yerli malı hususunda çocuklara örnek olan kadınlara biçtiği değer önemlidir. İsmet Paşa'nın ifade ettiği üzere “Türkiye'de hanımların gerek tahsilde gerek bütün millî teşebbüslerde ifa edecekleri hizmetler, milletin ilerlemesi için başlı başına bir vasıta”dır (İlyas, 2021, s. 655). Tasarruf ve yerli malı bilincinin oluşmasında önemli roller üstlenen kadınlar, dış basına da konu olmuştur. San Diego'da çıkan Union gazetesi “*İktisat Harbinde Kadınlar Önde Bulunacaklar*” başlıklı yazısında tasarruf

meselesinde Türk kadınlarına düşen rolle-ri İsmet Paşa'nın Türk kadınlarına ithafen söylediği; "Kadınlarımız Paris'in lavantalarını ipeklilerini bırakmalı Türk kumaşını giymeli ve Anadolu dağlarının çiçekleriyle süslenmelidirler. ...İstiklal harbindeki gibi iktisadi harpte de en önde bulunmalılar" sözleriyle aktarmaktadır (BCA, 1930e).

Londra'da yayınlanan Times gazetesi "*Türk iktisat mücadelesi*" başlıklı yazısında Türk kadınlarının da tasarruf tedbirlerini uyguladığı, yerli dokuma ve pamuklu mensucati temin için çabaladıkları aktarılmaktadır. Memurlar ve mebusların ancak mühim ve müstacel [ivedi] işler için yurtdışına çıkabilecek olmaları da tasarruf tedbirleri arasındadır. Ayrıca inhisarlarda memurların sayısının azaltılması ve yeni memur alınmasının engellenmesi, vilayetlerle kazaların masraflarını azaltmaları ve hükümet izni olmaksızın yeni inşaata başlanmaması gibi önlemler, gazetenin aktardığı tasarruf politikalarından birkaçıdır (BCA, 1930f). Gazi Mustafa Kemal'in bu kapsamda önemli roller üstlenerek örnek davranış sergilediği belirtilmektedir:

...Bu kampanyada öncü bir rol üstlendi. Sofrasında yurt dışından alınan kahve ve çay yerine Türkiye'de üretilen ıhlamur çayının servis edilmesini emretti. Gazi, takım elbise, gömlek, ayakkabı ve diğer giysilerini yerel olarak yaptırmış ve yeni yıl arifesinde Angora'da verilen bir baloda tepeden turnağa Türk malı giysiler giymiştir (BCA, 1930f).

New-York'ta çıkan Times gazetesinde Lucille Saunders'ın "*Türkiye Reisicumhuri ticareti ileri götürmeye uğraşiyor*" başlıklı yazısında Mustafa Kemal'in iktisadi krize çözüm bulabilmek amacıyla çalışması konu edilmektedir: "Türkiye reisicumhuri bu hali şayanı taaccüp değildir çünkü o bir meseleyi hal etmeyi vazife edinirse ne vakti ve nede çalışmayı esirger, nede kendi istirahatına ehemmiyet verir" (BCA,

1930g). Yazara göre Türkiye'nin ithalatı kısıtlaması sanayi ihtiyaçlarını çoğaltmıştır ancak yerli üretim artan ihtiyacı karşılamaya yetmeyecektir. Ayrıca yazar, Ankara'nın dış borca karşı olsa da Türkiye'nin bir istikraz kabul ederek sıkıntısını hafifleteceğini ileri sürmektedir (BCA, 1930g).

Der Bund gazetesi, 2 Nisan 1930 tarihli haberinde Türkiye'de mali krizi ele almakta, Türk hükümetinin uyguladığı tasarruf tedbirlerinin Türk ziraatının gelişmesine olanak vermediği ifade edilmektedir. Gazeteye göre yabancı müteahhitler yaptıkları işlere istinaden Türkiye'den alacaklarını temin edememiş, hatta İsveçli şirket, demiryolu inşaatına ara vermiştir (BCA, 1930a). Vossische Zeitung gazetesinde yazan Dr. Wilhelm Feldman'a göre ise Türkiye'nin yaşadığı iktisadi kriz tedbirlerinden yerli malı kullanımı meselesi, yabancı mallara karşı bir mücadeledir ve İsmet Paşa hükümeti krize karşı bu tedbiri son çare olarak görmektedir (BCA, 1930b). Yerli malı kullanımının yaygınlaşması Türkiye'nin kendi kendine yeterli bir sanayi planıyla mümkündür. Yerli üretimin artırılmasını ise Feldman, Rus tesiri altında kalmak olarak yorumlamaktadır. Feldman'a göre mali kriz içerisindeki Türkiye'nin sanayi planlamalarına girişmesi "umumiyet itibarıyla imkân haricinde görülmektedir" (BCA, 1930b).

Dış borç olmaksızın Türkiye'nin taahhütlerini yerine getiremeyeceğini aktaran bir diğer gazete de Londra'da yayınlanan Near-East gazetesidir. 10 Nisan 1930 tarihli "*Türkiye'nin Malî Meselesi*" başlıklı yazısında devlet maliyesinin ancak uzman kişiler tarafından idare edilebileceği ve dış borç olmaksızın krizin atlatılamayacağı aktarılmaktadır. İlgili yazıya göre dış borç ise ancak "Türkiye hükümetinin bir miktar mali nezarete muvafakat etmesiyle" (BCA, 1930h) mümkündür.

İsmet Paşa'nın iktisadi tedbirle ilgili görüşlerini aktaran Hamburger Nachrichten gazetesinde ise Türk hükümetinin "ya askerce düşündüğünü ya da inat ettiğini" ifade edilmektedir. 1 Nisan 1930 tarihli yazısında Alman gazeteci Hans Rabe, İsmet Paşa'nın hiç durmadan çalıştığı için "sinirlerinin bozulduğunu" aktarıırken, uygulanan tedbirleri alaycı bir yaklaşımla ele almaktadır. Yazara göre devletin piyasalara müdahaleleri "Bolşevik"liktir. Hans Rabe yabancı yardımı olmadan krizin atlattılamayacağını şu cümlelerle dile getirmektedir:

Türkiyede de İktisat ve ticarete vakıf adamlar mevcuttur. Bu zevat ecnebilere karşı fanatik hareket etmiyorlar, sayın ecnebi memlekette de bir kazanç talep ettiğini pek ala biliyorlar yazık ki böyle adamlar pek azdır. Diğerleri ekseriyet itibarıyla spekülasyon ve çabuk kazanç arkasından koşmakta fakat iyi bir firma unvanını kazanmağı düşünmemektedir. ... Şimdiye kadar iktisat sahasında ne yapıldı ve ne yapılıyor ise ecnebilerin yardımı ile mümkün olabilmiştir ve bu vaziyet şimdilik böyle gidecektir (BCA, 1930i)"

New-York'ta yayınlanan Evening Post gazetesini, 04 Nisan 1930 tarihli "*Türk gazeteleri İsmet'e hücum ediyorlar*" başlıklı yazısında İsmet Paşa'ya muhalefetin basında kendini gösterdiği dile getirmektedir. Özellikle Türk lirasının değer kaybı üzerine alınan parasal tedbirlerin İsmet Paşa hükümetine muhalefetin gün yüzüne çıkmasına vesile olduğu aktarılmaktadır. Hükümet tedbirlerinin halk üzerinde şiddetli tesirlerini dile getiren gazete İsmet Paşa'nın istifa etmesi gerektiği görüşündedir:

...Şiddetli hücumlarla rejimi iktisadi iktidarsızlıkla itham ediliyor. Üç seneden beri ilk defa olarak Türk gazeteleri ağzını açmış bulunuyorlar. Bu hücumla İzmir'in tanınmış bir ahyon tüccarının intiharı sebebi oldu. Bu iflas eden tüccarın intiharı ile

bugün bütün Türkiye'nin tepesinde asılı duran kara ... hükümetin iktisadi acizine racidir. Hükümetin borsada tatbik ettiği ezici tedbirler millete 1.500.000 lira kaybettirdi. Milletten uğradığı felaketi uzun müddet saklayabilmek gayrimümkündür. İsmet istifa etmelidir. (BCA, 1930j).

Times gazetesi de İsmet Paşa hükümetine eleştirilerde bulunanlar arasındadır. "*İsmet Paşa'nın meclis üzerindeki hakimiyeti*" başlıklı haberde, İsmet Paşa'nın dış ilişkiler hususunda iyi siyasetinin, ülke içerisinde aynı etkiyle sürmediği aktarılmaktadır. Gazeteye göre Türkiye ecnebi maliye kontrolüne karşıdır. Büyük Britanya'nın Türkiye'den herhangi bir imtiyaz sağlayamamasının sebebi hükümetin borçlar konusundaki tutumundan kaynaklanmaktadır. (BCA, 1930k, s. 2).

Hükümetin iktisadi kararlarında Sovyet Rusya'nın etkileri olduğunu dile getiren gazetelerden biri de Kahire'de çıkan El Ahram gazetesidir. "*Hükümet ve muhalefet*" başlıklı haberde meclisin fikir ayrılığına düştüğü ve Türkiye'nin iktisat politikalarında Moskova'nın nüfuzu altında kalması konu edilmektedir. Ayrıca gazeteye göre Türkiye'de meclis dışında herhangi bir muhalefet mevcut değildir. Yurtiçi basının hükümetten korktuğu ve Yarın gazetesi dışında hiçbir gazetenin hükümeti eleştiremediği aktarılan konular arasındadır (BCA, 1930l). El Ahram gazetesine göre malî konularda meclisteki milletvekillerinden bir kısmı Rus yardımlarına yakın dururken bir kısmı ise Avrupa devletlerine yaklaşılması taraftarıdır. Ayrıca gazeteye göre Türkiye'nin yabancı yardımına ihtiyacı bulunmakta, aksi taktirde Türkiye'nin birkaç yıl daha idare etmesi mümkün görünmemektedir (BCA, 1930l).

4. İktisadi Bağımsızlık Meselesi; "Garp Tahakkümünden Kurtuluş"

Yeni devletin gerçekleştirmek istediği en önemli husus şüphesiz iktisadi bağımsızlık meselesidir. Dünya buhranının Türkiye üzerine etkilerine dair Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan Doktor Esat Sabit tarafından hazırlanan raporda, sanayileşme adımlarının, genel refah seviyesindeki artışı getirdiği aktarılmaktadır. Rapora göre Avrupalıların Türkiye'nin sanayileşmesi üzerine düşüncelerinin aksine nüfusça küçük bir Türkiye'nin sanayileşmesi, dünya ticareti lehine bir durum yaratacaktır. Oysaki Avrupalıların Türkiye hakkındaki fikirleri ise ilimden uzak ve olumsuzdur:

... Avrupa efkârı umumiyesinin memleketimiz hakkındaki kanaatları hepimize malûmdur. Bunlara nazaran memleketimiz, işi hesapsız—kitapsız olup biten bakkal dükkânına benziyor. Ahalisi ise herhangi bir sanatoryom müşterilerini andırıyor. (BCA, 1936, s. 7,9).

Bağdat'ta yayınlanan El Irak Gazetesi'nin 15 Ocak 1930 tarihli "*Genç Türkiyede iktisadi uyanış*" başlıklı yazısında tasarruf tedbirleri konusunda Saltanat döneminin aksine israfın engellenmesi için çalışıldığı belirtilmektedir. Türkiye'nin Batı tahakkümünden kurtulmak için azimle çalıştığı ve şark milletlerinin ilerisinde olduğu şu cümlelerle vurgulanmaktadır;

...Türkiye kendisini Şark ve Garp memleketleri arasında yükselten ve her müşkülü hal ve tesviyede nefesine itimadını yaratmış, azimkâr bir program takip etmişti. İçtimâî nizamları tağyire, tarih mecrasını değiştirmiş ve kendi ile mazı arasında gayet uzun bir mesafe bırakarak yeni bir Millet mashariyetlerle peyda olmağa muvaffak olmuştur. ...Türkiye Hükümeti tamamen uyanmış ve her meseleyi layık olduğu ehemmiyetle tetik etmektedir. ...Türkiye Hükümetinin, işbu tarzı hareketi şayanı takdir ve hürmettir. ...Türkiye elyevm diğer Şark memleketlerine en büyük rehberdir. ...İrak, Türkiye'nin bu uyanışından

bir ders almalıdır. Biz, bu gün, fukarayız ve mali bir kriz geçirmekteyiz. Hükümet buna bir çare bulmak istiyorsa, Türkiye'nin tarzı hareketini takip etmelidir ve mümkün olduğu kadar ecnebi mallarından imtina ederek, yerli malları kullanalım. ... Türkiye'nin bu iktisadi uyanışı bunlara en iyi bir misal olmasını temenni eyeriz" (BCA, 1930m).

Moskova'da yayınlanan Mejdunarodnaya Jizn gazetesi "*Türkiye'de İktisadi Buhran*" başlıklı haberde ise Türkiye'deki iktisadi ve mali krizin derinleştiği aktarılmaktadır. Gazeteye göre Osmanlı İmparatorluğu sermayedar memleketlerin müstemlekesi olduğundan mali buhranı anlamamıştır. Kapitülasyonlar ve Osmanlı maliyesinin yabancılar tarafından kontrolü gibi sebepler Osmanlı'nın kendi devlet bütçesini kontrolü ve denetimine izin vermemiştir. Ayrıca sarayın ihtiyaçları karşılandığından sultanlar için maliye sahasındaki vazife oldukça basittir. Gazeteye göre savaş sonrasında ve millî inkılap neticesinde Türkiye'de Anadolu burjuvazisi sayesinde sanayi canlanmıştır. Rum ve Ermenilerden kalan boşluk, Anadolu burjuvazisi tarafından doldurulurken bu sayede sanayi merkezleri İstanbul ve İzmir yerine Anadolu'ya yayılmaktadır. Yeni devlet Türkiye'yi "Ankaralılaştırma" yolunu takip etmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen an itibarıyla ülkenin sanayi memleketine döndüğünü iddia etmek ise yersizdir:

...Türkiye'nin bir sanayi memleketine döndüğünü iddia etmek en azı bir safderunluktur. ...Siyasi hakimiyeti ele geçirdikten ve gayri Türk unsurları bertaraf ettikten sonra Türk burjuvazisi çabuk zengin olmak arzusu ile iktisadiyatın ticaret kısmına atılmıştı. ...Sanayinin inkişafı için Türk hükümeti tarafından ittihaz edilen tedbirler pek o kadar tesirli olmamıştır (BCA, 1930n, s. 5).

Gazeteye göre yabancı sermaye, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde olduğu gibi,

Türkiye'nin sanayileşme çabalarını engellemeye çalışacaktır (BCA, 1930n, s. 5). Büyük buhran sebebiyle ihracat durma noktasına geldiğinden Türkiye buhranı daha derin hissetmiştir. Ayrıca gazete, Batı matbuatında iddia edilen yabancı sermayesi olmaksızın Türkiye'nin gelişemeyeceği fikrine karşı çıkarak yabancı sermayeye boyun eğilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Her ne kadar da Türkler diğer unsurlar kadar ticari hayatta tecrübeli olmayıp zengin olma hayali peşinden koşsalarda mücadele garp emperyalizmi ile Türk milliyetçileri arasında gerçekleşecektir (BCA, 1930n, s. 7).

Mısır'da yayınlanan Es-siyasiye gazetesi "*Türkiye ve istikraz, hükümetin iktisadi politikası, mali buhran halledilmek üzere*" başlıklı yazısında Türkiye'deki buhranın neticesi olarak dış borç almak zorunda kalmasını dile getirmektedir. Mısır'da öteden beri Türkiye aleyhinde yazılarıyla bilinen Es-siyasiye gazetesi (BCA, 1930o) Türkiye hakkındaki tutumunu değiştirerek Cumhuriyet idaresi icraatlarından övgüyle bahsetmektedir:

... Ankara hükümeti, memleket için pek doğru bir mali usul vazeden, yalnız nazari değil ameli bir surette bütçesini tanzim edebilen, vergilerden hasıl olan varidatını çoğaltan, müstehsillerin sırtından bir çok ağır yükleri kaldıran, sermayedarların tahakkümüne boyun eğmeden, sırf kendi ve sayitiyle bir çok fayideli ve pek kıymetli işler yapabilen -ilk Türk hükümetidir. ... Bu hükümet büyük ve lüks saraylar inşa etmiyor; memleketin refah ve saadetini temin maksadile demir yolları, şosalar, köprüler yapıyor; arazii ziraata salih bir hale ifrağ etmek için sulama politikası takip ediyor (BCA, 1930o, s. 3).

Gazeteye göre Türkiye'de krizin sebebi; Türkiye'nin bir başka devlet olmaksızın kendi imkanları dahilinde gelişmeye çalışmasıdır. "...Kanını emmeğe hazırlanan

Avrupa sermayedarlarına teslim olmadan yeni Türkiye'nin terakki ve tealiye doğru yürümeğe muktedir olduğunu aleme göstermek için" ilgili politikaları takip etmesi önemlidir (BCA, 1930o).

5. Sonuç

1929 buhranına karşı tedbirlerini artırmak zorunda kalan Türkiye, 1930'lu yıllar boyunca liberal ekonomi politikalarından müdahaleci ve korumacı politikalara geçti. Bu dönemde almış olduğu bir dizi tedbir ve uygulamalar, Türkiye'yi dış basının ilgi odağı haline getirdi. Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi, artan dış ticaret açıkları, Türk lirasındaki değer kaybı, tasarruf politikaları ve tarım ürünlerindeki fiyatların hızla düşerek halkın giderek daha da yoksullaşması gibi konular, dönemin dış basınında ve devlete sunulan raporlarda belli başlı sorunlar olarak yer aldı.

İncelenen belgeler neticesinde; Avrupa ve ABD gazetelerinin, Türkiye iktisadi gelişmeleri ve politikaları hakkında olumsuz tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Hariciye Vekâlet'inden Başbakanlığa iletilen yurtdışı basına dair yazılarda yabancı sermaye desteği ya da dış borç olmaksızın Türkiye'nin içinde bulunduğu krizden kurtulmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir. Bu gazetelerde sıklıkla İsmet Paşa hükümetine muhalefetin gerek mecliste gerek basın yoluyla dile getirildiği ancak bu muhalif tavrın, hükümet tarafından bastırıldığı yönündedir. İlgili gazetelere göre Türkiye'nin tasarruf tedbirleri kapsamında attığı adımlar yabancı sermayenin uzaklaştırılması anlamına gelmekte, borçlanma meselesine dair katı tutumun ise rasyonel olmadığı vurgulanmaktadır. Türkiye'nin yerli üretim ve sanayileşme adımlarında ise Sovyet Rusya'nın etkisinin bulunduğu ifade edilmektedir. Avrupa basınına göre "Bolşevik" düşünce Türkiye'yi etki altına almıştır. Irak, Mısır,

Sovyet Rusya gibi ülkelerin gazeteleri ise kendi imkânlarıyla kalkınma hedefindeki Türkiye'nin Batı tarafından engellendiği görüşündedir. Türkiye'deki iktisadi krize dair detayları paylaşan bu gazetelerde Türkiye'nin mücadelesi Batı emperyalizmine karşı bir hareket olarak değerlendirilmektedir. Uyguladığı politikalara Batı tahakkümünden kurtulmak çabasında olan Türkiye, bu sebeple örnek alınması gereken bir ülkedir.

Türkiye'ye yönelik haber ve değerlendirmelerde dış basında kabaca iki farklı tavır müşahede edilmektedir. Bir yanda yeni devletin dünya sistemi çerçevesinde Batılı kapitalist sistemin yörüngesine dahil edilmesine yönelik değerlendirmeler görülürken öbür tarafta ise müstakil ve aynı zamanda muhalif bir hareket olarak değerlendiren diğer tavır yer almaktadır. Batı menşeli basın borç ilişkileriyle Türkiye hükümetini kendine bağımlı ve tırnak içerisinde kalkınmaya namzet bir ülke olarak görmek istediğini açıkça söylerken hem tehdit etmekte hem de iknaya çalışmaktadır. Ancak yeni bir rejim uygulayan Sovyet Rusya ve diğer müslüman ülkelerdeki basın ise Türkiye'nin çabalarını takdir etme yönünde tavır geliştirirler. Basında dışavurulduğu kadarıyla kriz dönemindeki ekonomi idaresi sadece iktisadi bir mesele olarak değil aynı zamanda politik bir mesele olarak değerlendirilmektedir. Özellikle batılı gazetelerin Bolşeviklik benzetmesi iki yönlü bir baskı aracı oluştururken, borç ilişkileriyle de bağımlılığın arttırılması hedeflenmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akşam. (1930, 20 Şubat). İktisadi vaziyetimiz. *Akşam*, s. 5.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. (1930a). Yer numarası: 30.10.0.0, Kutu-Gömlek-Sıra: 133-959-4.
- BCA. (1930b). 30.10.0.0/ 133-959-5.
- BCA. (1930c). 30.10.0.0/ 166-153-4.
- BCA. (1930d). 30.10.0.0/ 166-153-8.
- BCA. (1930e). 30.10.0.0/ 166-153-7.
- BCA. (1930f). 30.10.0.0/ 166-153-2.
- BCA. (1930g). 30.10.0.0/ 166-153-5.
- BCA. (1930h). 30.10.0.0/ 133-959-6.
- BCA. (1930i). 30.10.0.0/ 133-959-7.
- BCA. (1930j). 30.10.0.0/ 167-161-2.
- BCA. (1930k). 30.10.0.0/ 166-153-12.
- BCA. (1930l). 30.10.0.0/ 133-959-8.
- BCA. (1930m). 30.10.0.0/ 166-153-6.
- BCA. (1930n). 30.10.0.0/ 166-153-11.
- BCA. (1930o). 30.10.0.0/ 166-153-13.
- BCA. (1933). 30.10.0.0/ 166-154-7.
- BCA. (1936). 30.10.0.0/ 166-155-5.
- Buğra, A. (2010). *Devlet ve İşadamları*. (F. Adaman, Çev.) (7. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, D. (1992). Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 127-141.
- Gödeklî, M. (2017). Anayasacılık ekseninde nevi şahsına münhasır bir düşün ve devlet adamı: “Kemalizm ideologu” Mahmut Esat Bozkurt. *İÜHFİM - Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, LXXV, 543-601.
- H. Nebzade. (1930, Kanunievvel). Osmanlı borçları.. *Halk Dostu*, s. 1.
- Hakimiyet-i Milliye. (1930, 11 Şubat). Düyunu umumiye meclisinin telgrafına cevabımız. *Hakimiyet-i Milliye*, s. 1.
- Halk Dostu. (1930a, Kanunievvel). Osmanlı borçları. *Halk Dostu*, s. 4.
- Halk Dostu. (1930b, Kanunievvel). İktisatçılarımızdan soruyoruz; Moratoryom lâim mi, değil mi? *Halk Dostu*, ss. 1-2.
- Halk Dostu. (1930c, Kanunievvel). Osmanlı borçlarını vermeyeceğiz! *Halk Dostu*, s. 1.
- Halk Dostu. (1930d, Kanunievvel). Moratoryon lâzım mı değil mi? *Halk Dostu*, ss. 1-2.
- Halk Dostu. (1930e, Kanunievvel). Vitrin müsabakası neticelendi! *Halk Dostu*, s. 4.
- Hüseyin Avni. (1930, Kanunievvel). Söz kimin? *Halk Dostu*, s. 2.
- İlyas, A. (2021). Erken Cumhuriyet'te Ekonominin Millileştirilme Çabalarına Bir Örnek: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1929). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 645-660.
- İstanbul Ticaret Odası. (2012). *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası 1923-1960*. (U. Gülsoy ve B. Nazır, Ed.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Kaymakçı, Ö. B. (2015). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi, Düşünsel Bir Deneme: Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Keyder, Ç. (2010). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (16. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köylü. (1930, Kanunievvel). Başka işimiz kalmadı mı? *Halk Dostu*, s. 3.
- Mehmet Asım. (1930, 5 Nisan). Yolumuzu şaşırma-yalım. *Vakit*, s. 4.
- Milliyet. (1930a, Kanunisanı). Gayemiz. *Milliyet*, s. 1.
- Milliyet. (1930b, 9 Şubat). Haricî borçlar. *Milliyet*, s. 2.
- Pamuk, Ş. (2011). 20. Yüzyıl Türkiye'sinde İktisadi Değişim: Bardağın Yarısından Fazlası Dolu Mu? R. Kasaba (Ed.), *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye içinde* (C. IV, ss. 275-311). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923- 1950)*. (O. Kızılar, Ed.). İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında. (1930). <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a5d097cf-d17f-42fe-8757-6f0380a-2b8ce/kambiyo1.pdf?MOD=AJPERES> adresinden erişildi.

Vakit. (1930, 20 Nisan). Bütçe hakkında. *Vakit*, s. 2.

Yunus Nadi. (1930a, 7 Kasım). Haricî borçlar. *Cumhuriyet*, s. 1.

Yunus Nadi. (1930b, 9 Aralık). Osmanlı Borçları. *Cumhuriyet*, s. 1.

